

vydestä. Aelred ei kuitenkaan tyydy vain toistamaan jonkun tai joidenkin aiempien ajattelijoiden käsityksiä, vaan hän onnistuu tekemään omaperäisen ja merkittävän teologisen teoksen ystävydestä.

Antiikin rakkaus- ja ystävyysmääritelmien vanavedessä Aelred nostaa ystävyuden keskeiseksi piirteeksi sen yhdistävän voiman. Ystävyys ”yhdistää sielut niin suurin rakkauten ja suloisuuden sitein, että monista tulee yksi”. Rievauksen apotti ei kuitenkaan pidä ystävyyttä niin epäjalona, että tämä yhteys olisi vain ihmisten välistä. Aelredin mukaan ylävin ystävyys yhdistää ihmiset paitsi toisiinsa, myös Jumalaan. Ystävyuden tulee ”alkaa Kristuksessa, jatkaa Kristuksessa ja täydentyä Kristuksessa”. Aelred liittyy ystävyteen keskeisiä Jumalaan liitettäviä määreitä: ystävyteen sisältyvät rakkaus, viisaus, totuus ja ikuisuus. Ystävyuden ja Jumalan yhteneväisyydestä puhuessaan hän lähestulkoon käyttää Ensimmäisen Johanneksen kirjeen (4:8) rakkaudesta tekemän kuuluisan muotoilun kaltaista lausetta: Jumala on ystävyys.

Hengellisen ystävyuden Aelred erottaa kahdesta muusta ystävyuden lajista, joita ovat lihallinen ja maallinen ystävyys. Todellinen eli hengellinen ystävyys eroaa kahdesta alhaisemmasta ystävydestä siinä, että sitä ei haluta minkään ulkopuolisen syyn vuoksi, vaan ainoastaan sen itsensä vuoksi. Tällä muotoilulla Aelred nostaa ystävän rakastamisen Jumalan rakastamisen kaltaiseksi *frui*-rakkauden muodoksi. Hän kuitenkin pyrkii tekemään jonkinlaisen rakkauden järjestyksen, missä ystävän rakastaminen ei menisi Jumalan rakastamisen edelle, vaikka välillä hänen tuntuu olevan vaikea pitää ystävän rakastamista muuna kuin kaikkein korkeimpana rakkauden muotona. Johdannossa esiteltävässä teoksessaan *Rakkauden peili* Aelred sanoo: ”Jumalaa on rakastettava vain hänen itsensä vuoksi, itseä ja lähimmäistä vain Jumalan vuoksi. – – Koska meidän on mahdotonta olla

rakastamatta ystävää, rakastakaamme häntä Jumalassa, ja koska meidän on mahdotonta rakastaa vihollista hänen itsensä vuoksi, rakastakaamme häntä Jumalan vuoksi.”

Aelredin mukaan ystävyteen kohdistuva halu on painautunut ihmisen luontoon. Lankeemusta edeltävässä tilassa rakkaus (*caritas*) ja ystävyys (*amicitia*) olivat elimellisesti yhdessä. Lankeemuksen jälkeen rakkauden viilennyttyä ja himokkuuden työnnyttyä vaivihkaa tilalle ihmisen moraali turmeltui, mikä seurauksena rakkaus ja ystävyys ovat erottautuneet toisistaan. Rakkauden tulee ulottua vihollisiin asti. Ystävyys sen sijaan asetui vain muutamien harvojen väliseksi. Aelred ei pyri kohti alkutilaa, jossa ystävyys ulottuisi mahdollisimman moneen, vaan pitää tosi ystävyttä harvinaisena ja tekee selväksi, ettei ystävyteen kannata rynnätä suin päin ja kenen tahansa kanssa.

Hengellinen ystävyys on merkittävä ja omaperäinen teos keski-ajalta. Pirkko Haapanen on tehnyt kulttuuriteon suomentaessaan sen. Itse Aelredin teksti ei ole pitkä; kirjaa on saatu kasvatettua perusteellisilla johdanto- ja selitysoioilla. Johdanto valmistaa lukijaa ymmärtämään teosta paremmin. Johdannon ainoana puutteena voi pitää sitä, ettei siinä ole kerrottu teoksen vaikutushistoriasta ja asemasta, joka sille on muodostunut seksuaalivähemmistöjen keskuudessa. Tämän asian tarkempi esitleminen olisi tuonut mielenkiintoista lisävaloa teoksen vaikutuksesta meidän ajallamme.

Kokonaisuudessaan Aelredin teosta ja sen suomenkielistä laitosta voi pitää tutustumisen arvoisena. Teos antaa lisävaloa keski-ajan luostariyhteisöissä käytyihin pohdintoihin eivätkä Aelredin mietteet ystävydestä ole välttämättä vieraita tämän päivän suomalaiselle. Paikoitellen lukijalle tulee jopa sellainen olo, että esimerkiksi venäläis-suomalainen iskelmämusiikki jakaa Aelredin ajatuksia: ”Niin kuin joku sen ilmaisee: ‘Hädässä ystävä tunnetaan.’ Rik-

kaalla on monia ystäviä. Mutta köyhyyden tullen selviää, ovatko he ajtoja.”

KALLE HILTUNEN
TEOL. LIS., SEINÄJOKI

JYRKI KNUUTILA
Soturi, kuningas, pyhimys:
Pyhän Olavin kultti osana
kristillistymistä Suomessa
1200-luvun alkupuolelta
1500-luvun puoliväliin.
Suomen kirkkohistoriallisen
seuran toimituksia 203.
Helsinki 2010. 496 s.

Jyrki Knuutilan tutkimus pyhän Olavin kultin merkityksestä kristinuskon juurruttamisessa suomalaisen maaperään tuo oman panoksensa suomalaisen keskiajantutkimukseen. Knuutila toimii Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa käytännöllisen teologian professorina ja on myös tunnustettu historia-tieteiden osaaja. Hän hyödyntääkin kirjassaan eri alojen tutkimusta monipuolisesti ja pyrkii näin luomaan kokonaiskuvaa pyhän Olavin kunnioituksesta Suomessa katolisella ajalla.

Pyhä Olavi on ollut Knuutilan pitkäaikaisen kiinnostuksen kohteena, kuten hän saatesanoissaan toteaa. Knuutila on koonnut tässä tutkimuksessa lukuisten esitelmien ja artikkelien kautta saavuttamansa tulokset yhteen ja pyrkinyt luomaan kattavan kokonaiskuvan pyhän Olavin kunnioituksesta 1200-luvulta 1500-luvulle. Kirja on jaoteltu viiteen pääluukuun, joiden jälkeen seuraa laaja tiivistelmä. Johdannossa käsitellään pyhän Olavin kultin syntyä ja leviämistä ja Suomen kristillistymistä sekä esitellään tutkimustehävä. Seuraavissa kolmessa luvussa Knuutila käsittelee aihettaan kirkkorakennusten, taiteen ja liturgisen materiaalin kautta, viidennessä lu-

vussa hän kokoaa tulokset yhteen.

Johdantoluvussa Knuutila esittelee kirjansa päähenkilön, norjalaisen viikinkikuninkaan Olavi Haraldinpojan (995–1030), jota alettiin hyvin pian kuolemansa jälkeen kunnioittaa pyhimyksenä. Olavin aikana elettiin Pohjolassa murroskautta, jolloin siirryttiin viikinkiajasta keskiaikaan ja jolloin kristillinen kirkko levittäytyi yhä pohjoisemmaksi. Knuutilan mukaan Olavin kulttia käytettiin hänen kuolemansa jälkeen Norjassa lujittamaan sekä kirkon että valtaapitävien asemaa. Pyhän Olavin kultti levisi kauppareittejä pitkin nopeasti ja laajalle alueelle. Olavin esittelyn jälkeen Knuutila käsittelee Suomea 1100–1200-luvuilla, kristillistymistä ja pyhän Olavin kultin ensikosketuksia Suomeen. Tämän jälkeen esitellään tutkimuskysymykset.

Knuutilan tutkimustehtävä on laaja: tavoitteena on tarkastella pyhän Olavin kunnioitusta Suomessa lähdekriittisesti. Knuutila kysyy miten, milloin, miksi ja missä Olavin kulttia Suomessa harjoitettiin. Käytännössä tämä on tarkoittanut koko suomalaisen keskiajan läpikäymistä pyhän Olavin kunnioituksen osalta. Lähteiksi Knuutila on valinnut pyhälle Olaville omistetut kirkkorakennukset, Olavia esittävän taiteen ja hänen kunnioitukseensa liittyneen liturgisen aineiston. Mukaan on otettu nuorempia lähteitä niiltä osin kuin ne täydentävät varsinaisten lähteiden antamaa kuvaa. Yksittäisiä lähteitä on näin ollen kertynyt yli 300 vuoden ajalta ja ylikin. Eri-laiset lähderyhvät ovat myös vaatineet erilaisia tulkintatapoja ja näkökulmia.

Johdanto on informatiivinen ja hyvin tutkimuksen aiheeseen johdettava, mutta aiemman tutkimushistorian esittely olisi ollut paikallaan. Knuutila mainitsee, että aiheesta on kirjoitettu useita monografioita ja artikkeleita, mutta jättää ne erikseen mainitsematta johdannossa. Kyseiset teokset esitellään kyllä lyhyesti myöhemmin, mutta jonkinlainen, edes lyhyt katsaus

edeltävään tutkimukseen olisi ollut hyödyksi lukijalle.

Ensimmäisessä varsinaisessa pääluvussa Knuutila pyrkii selvittämään, kuinka monta kirkollista rakennusta pyhälle Olaville omistettiin eli dedikoitiin tutkittavana ajan-kohtana. Rakennukset on taulukoitu ja jokaisen rakennuksen osalta on esitelty myös kaikki käytetyt lähteet perusteellisesti. Knuutila pohtii dedikaatioita ruotsalaisen kauppamerenkulun, siirtolaisuuden, valtaeliitin poliittisten intressien ja kirkollisen esivallan pyrkimysten näkökulmista. Knuutila toteaa, ettei mikään edellisistä näkökulmista suoranaisesti selitä kirkkojen omistamista pyhälle Olaville – näitä oli yhteensä 23 eri puolilla tuolloin asuttua Suomea. Valtaosa näistä kirkkorakennuksista sijaitsi rannikolla, vesistöjen tai vesireittien lähistöllä.

Seuraavassa luvussa pyhän Olavin kunnioitusta tarkastellaan häntä esittäneen taiteen kautta. Knuutila on laatinut laajan taulukon kaikista tiedossa olevista Olavia kuvaneista taide-esineistä, veistoksista ja maalauksista. Hän pyrkii antamaan kattavan kuvan siitä, missä Olavi-taidetta on ollut, milloin ja mistä se on hankittu ja miten taidetta on käytetty pyhän Olavin kultin harjoittamisessa. Pyhää Olavia esittäviä veistoksia on säilynyt tutkittavalta ajanjaksolta yhteensä 65 ja erilaisia maalauksia 19. Olavi-taidetta on ollut kaikissa Suomen keskiaikaisissa maakunnissa. Taide-esineitä on tuotu kirkkorakennuksiin Gotlannista, pohjoissaksalaisista hansakaupungeista ja kotimaasta, Ruotsin ydinalueilta ja Turun hiippakunnastakin. Olavi-taiteella on Knuutilan mukaan edistetty kristillistymistä niin kirkonmiesten, poliittisen valtaeliitin kuin yksilöllisen hartaudentarjoituksenkin kautta. Voittoa kuningaspymitys auttoi kirkkoa ja valtaapitäviä lujittamaan vaikutusvaltaansa ja antoi yksilöllistä suojaa ja apua häneen turvaaville ihmisille. Taide-esineitä tarkastelemalla Knuutila tulee siihen tulokseen, että pyhää Olavia

kunnioitettiin koko asutussa Suomessa, eli hänen kunnioituksensa ei rajoittunut vain hänelle omistettuihin kirkkorakennuksiin.

Neljännessä pääluvussa Knuutila paneutuu pyhän Olavin kultin liturgisiin käytäntöihin Turun hiippakunnassa. Hän on koonnut kaiken pyhää Olavia koskevan liturgisen aineiston taulukkoon, jonka käsittelee perinpohjaisesti. Turun hiippakunnasta on säilynyt kaiken kaikkiaan 51 pyhän Olavin kulttiin liittyntä liturgista lähdeä tutkittavalta ajanjaksolta. Fragmentaarisesti säilyneen liturgisen aineiston lisäksi Knuutila pohtii pyhälle Olaville omistettujen alttareiden lukumäärää, kalenterikäytäntöjä sekä Olavin päivän messun ja rukoushetkien sisältöä.

Viimeisessä pääluvussa Knuutila esittää kokoavasti edellisten lukujen pohjalta kokonaisnäkömyksensä pyhän Olavin kunnioituksesta, sen levinneisyydestä ja leviämiseen johtaneista syistä, kultin suosiosta ja sen liittymisestä kristillistymisprosessiin Suomessa. Hän toteaa, että pyhän Olavin kunnioitusta käytettiin muiden pyhimyskulttien tavoin usealla eri tavalla hyödyksi yhteiskunnallisessa, yhteisöllisessä ja yksityisessä elämässä. Tämän vuoksi, Knuutila jatkaa, pyhän Olavin asema oli keskiaikaisen ihmisen maailmankuvassa merkittävä. Olavi kohdattiin kirkon nimessä, jumalanpalveluselämässä ja kirkkotilassa sekä tiedon että uskon välityksellä. Hänen kunnioituksensa tuli esiin myös maatalousyhteiskunnan vuodenkierrossa, jossa Olavin esirukousta pyydettiin sato-, karjanhoito- ja pyyntikauden merkittävässä taitekohdissa.

Lopulta Knuutila käy vielä läpi tutkimukseensa liittyneitä haasteita. Hän ottaa huomioon lähteisiin ja niiden vähäisyyteen liittyviä ongelmia sekä pohtii sitä, kuinka vaikeaa on tehdä lopullisia päätelmiä aiheesta. Keskiajantutkimuksessa on vain tyydyttävä tekemään johtopäätöksiä käytettävissä olevien lähteiden perusteella. Knuutila on ansiokkaasti esittänyt lähteisiinsä liittyvän epä-

varmuuden ja vastaa tutkimuskysymyksiinsä hyvin varovaisesti. Rohkeampiakin tulkintoja lähteiden antaman kuvan perusteella olisi voinut mielestäni tehdä.

Kaiken kaikkiaan Jyrki Knuutilan pyhää Olavia koskeva tutkimus vakuuttaa perusteellisuudellaan ja yksityiskohtaisuudellaan. Hän on käyttänyt runsaasti kvantitatiivisia menetelmiä Olavin kunnioituksen kartoittamiseen, mikä on yhtäältä tehnyt tutkimuksen hyvin läpinäkyväksi, mutta toisaalta paikoitellen vaikealukuiseksi. Taulukoiden ja niiden perinpohjaisen erittelyn sijaan yleisemmät pohdinnat kultin käytöstä ja käytännöistä ovatkin tutkimuksen herkullisinta antia. Knuutilan valitsema lähestymistapa on paitsi tuonut kaiken saatavilla olevan lähdeaineiston lukijan tietoon, myös aiheuttanut jonkin verran toistoa tekstiin. Toisaalta tämänkaltaisessa lähestymistavassa toistoa ei voida täysin välttää, mikäli aineisto halutaan esittää tarkasti ja lähdekriittisesti, kuten Knuutila on tehnyt.

EVA THÖLIX
TEOL. MAIST., HELSINKI

MARIKA RÄSÄNEN, REIMA VÄLIMÄKI JA MARJO KAARTINEN (TOIM.)

Turun tuomiokirkon suojissa: Pohjoinen hiippakuntakeskus keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa. Historia mirabilis 8. Turku: Turun historiallinen yhdistys 2012. 267 s.

Turku oli keskiajalla ja uuden ajan alussa merkittävä maallisen ja hengellisen vallan, talouden ja kulttuurin keskus. Marika Räsänen, Reima Välimäen ja Marjo Kaartisen toimitama teos *Turun tuomiokirkon suojissa: Pohjoinen hiippakuntakeskus keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa* sisältää kymmenen artikkelia,

jotka kaikki käsittelevät Turkoa hie- man eri näkökulmista. Kokoelma on luonteeltaan monitieteinen: kirjoittajat edustavat niin historian eri aloja kuin arkeologiaakin. Teos liittyy Turun seudun osaksi eurooppalais- ta kontekstia ja tarjoaa myös tulkin- toja siitä, miten kuva historiallisesta Turusta on muotoutunut ja vaikut- tanut nykyajan historiakuvaan. Se tarjoaa tietoa ja uusia näkökulmia paitsi tutkijoille myös muille aihees- ta kiinnostuneille: vaikka artikkelit pohjautuvat kirjoittajien omiin tutki- muksiin, teos on varsin yleistajuinen.

Teos jakautuu temaattisesti kol- meen osaan, joista ensimmäinen ”Kirkon, hallinnon ja talouden ku- koistus” käsittelee kulttuurisia ja ta- loudellisia kysymyksiä. Toinen osa, ”Kaupunkielämän tilat ja rajat” kar- toittaa arkielämään liittyviä kysy- myksiä oikeuslähteiden ja arkeolo- gian kautta. Kolmas osa ”Muistettu, tuhoutunut ja keksitty menneisyys” puolestaan tarkastelee Turkoa histo- riakulttuurin näkökulmasta pohtien muun muassa, kuinka kuvaa mene- neestä luodaan myöhemmille su- kupolville.

Teoksen avaa Tuomas Heikki- län artikkeli, joka käsittelee Turkoa keskiaikaisena kirjallisen kulttuurin keskuksena. Heikkilä ja hänen tut- kimusryhmänsä ovat viime vuosi- na keskittyneet kirjallisen kulttuurin kysymyksiin ja artikkeli tarjoaa nä- kökulmia näihin tutkimustuloksiin. Heikkilä korostaa, miten turkulai- nen kirjallisuus oli osa laajempaa eurooppalaista kulttuuria. Hän esit- telee toisaalta kotimaista kirjatuot- antoa, josta esimerkkinä mainitta- koon pyhän Henrikin legenda. Toi- saalta Heikkilä muistuttaa, että Suo- men oloissa tuontikirjallisuudella oli olennaisen tärkeä merkitys, mikä korostui etenkin ennen oman kirja- tuotannon syntyä. Artikkeli valottaa turkulaisen käsikirjoitustuotannon ja kaupan kehitystä ja tarjoaa kiinnos- tavan näkökulman keskiajan opilli- seen kulttuuriin.

Heikkilän aihetta sivuaa myös ko- koelman toinen artikkeli, joka käsit-

telee Naantalin luostarin asiakirja- tuotantoa. Artikkelissaan Villa Wal- ta tarkastelee sitä, miten luostarissa laadittiin asiakirjoja ja mitä asiakirja- tuotannosta ylipäätään voidaan tie- tää. Turun ohella Naantalin luosta- ri oli keskiaikaisen Suomen tärkein kirjoituskeskus. Siinä missä Heikki- län artikkeli keskittyy kirjallisiin teks- teihin (liturgiset tekstit, kirjallisuus), Walta tarkastelee pelkästään asia- kirjoja ja niiden laatimiseen liittyviä käytäntöjä. Tekstit täydentävät toisi- aan, sillä Heikkilän artikkeli luo yleis- kuvan, Walta taas pureutuu tarkem- min yhden tietyn yhteisön asiakirja- tuotantoon. Näin saadaan kuva siitä, millaisessa roolissa kirjoitetut asiakir- jat olivat luostariyhteisön elämässä.

Asiakirjojen kautta Turun alueen keskiaikaa lähestyy myös Kirsi Sa- lonen, joka tarkastelee Vatikaanis- sa käsiteltyä, turkulaiseen virantäyt- tökysymykseen liittyvää oikeusta- pausta. Artikkeli havainnollistaa si- tä, miten keskiaikaisessa Turussakin oltiin länsimaisen kirkollisen oikeu- denkäytön piirissä. Tapauksen kaut- ta Salonen analysoi eurooppalaisen oikeuskäytännön tuntemusta Turus- sa ja sitä, miten tietoa osattiin hyö- dyntää omien etujen ajamiseen ja puolustamiseen. Kyseessä ei siis ol- lut vain hierarkkinen vallankäyttö yl- häältä alaspäin, vaan myös yksittäis- ten ihmisten mahdollisuus vaikuttaa olosuhteisiinsa Euroopan reuna-alu- eillakin.

Ensimmäisen osan viimeisessä artikkelissa Suvia Seppälä sel- vittää Turun piispan taloudellista asemaa keskiajalla sekä reformaati- on tuomia muutoksia piispan ase- maan. Seppälä käy seikkaperäises- ti läpi, millaista omaisuutta piispalla oli käytössään ja mistä omaisuus oli peräisin. Kiinnostavalla tavalla ana- lysoidaan esimerkiksi sitä, millaisina tuotteina piispalle maksettiin veroa ja miten tämä vaihteli alueittain.

Teoksen toisessa osassa siirry- tään yhteiskunnan koulutetun elii- tin parista tavallisen kaupunkiväes- tön elämään. Sekä Riitta Laitisen et- tä Satu Lidmanin artikkelit hyödyn-